

Afrika'da Felsefe Var mı? Anadolu Mistisizmi Üzerinden Bir Değerlendirme*

Doç. Dr. Süleyman DÖNMEZ**

Atf / ©- Dönmez, S. (2015). Afrika'da Felsefe Var mı? Anadolu Mistisizmi Üzerinden Bir Değerlendirme, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15 (1), 19-31.

Öz- Afrika'nın Türk ve İslam kültür ve felsefesiyle ilişkileri oldukça erken dönemlere uzanır. Ancak son birkaç yüzyıldır Türkiye'nin bu büyük kıta ile ilişkileri iyice zayıflamış görünür. Bu, köklü bir ortak tarihe; dolayısıyla kültür ve felsefeye sahip olan iki coğrafyanın hak etmediği bir durumdur. Günümüz Afrika'sı pek çok yönden incelemeye tabi tutulurken felsefî ve dinî zenginliği göz ardı edilmemelidir. Çünkü Afrikalılar ile Türkler, sadece ticari değil, akademik anlamda da birbirine sanıldığından çok daha yakındır. Ortak noktaların ve bakış açılarının öncelikle keşfedilmesi ve modern çerçevede yeniden inşa edilmesi, gittikçe küçülen dünyada Türkiye'yi büyütmek için elzemdir. Afrika'nın bilgelik öğretisine bugünün modern dünyasının ihtiyacı vardır. Elbette bu bilgeliliğin öncelikle günümüz Afrika felsefesi bağlamında açıklanması gerekir. Sonrasında da Afrika felsefesinin dünya felsefe geleneği içindeki yeri üzerinde durulmalıdır. Tabi ki, bu okumanın Türk İslam düşüncesini merkeze alan bir bakış açısıyla yapılması elzemdir. Türk-İslam düşüncesi bağlamı bakış açısını, nihai şekline Anadolu'da kavuşan gönül esaslı mistiklikle sınırlamak istiyoruz. Pir-i Türkistan Hoca Ahmet Yesevî'nin Alperenleri vasıtasıyla Anadolu'yu dönüştüren "Anadolu mistisizmi" ile "Afrika bilgeliliği" arasındaki ortak noktaların günümüz itibarıyla ayrılmış görünen bu iki dünyayı yeniden bir araya getireceğinden kuşku duymuyoruz. Makalede genel anlamda Afrika felsefesi içindeki bilgeliliğin ayrımları ortaya konulduktan sonra "Anadolu mayası" olarak kavramsallaşan Anadolu bilgeliliğinden ne anladığımız üzerinde özetle durulmuştur. Son olarak da özgün bir yaşam felsefesi sunan iki dünyayı birbirine bağlayan kültürel ve düşünsel köprülerin nasıl bir okumayla kurulabileceği belirlenmiştir.

Anahtar sözcükler- Afrika felsefesi, Anadolu mayası, mistisizm, Türk-İslam düşüncesi, birlik, birliktelik

---

Makalenin geliş tarihi: 27.04.2015; Yayına kabul tarihi: 22.06.2015

* Bu makale, "Afrika'da Felsefe ve Anadolu Mistisizmi" proje başlığı altında Çukurova Üniversitesince SED 2014-3233 Proje Kodu ile "Bilimsel Etkinliklere katılım Desteği" çerçevesinde desteklenmek suretiyle Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanlığınca 15-16 Kasım 2014 tarihinde Cibuti'de tertiplenen "Afrika'da Türkler" adlı Uluslararası Bilgi Şöleni'nde sunulmuş olan bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

** Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe Tarihi Anabilim Dalı, e-posta: sdonmez@cu.edu.tr

Giriş Yerine

“Afrika’da felsefe”, Türkiye’de hemen hemen hiç ilgi görmemiş bir konudur. Öyle ki, bu bağlamda yapılmış bir tek telif eser dahi yoktur. Batıda (Avrupa ve ABD) ise, son yıllarda güncelliğini kaybetmekle beraber yaklaşık yarım asırdır çeşitli akademik mahfillerde tartışılmaktadır. Özellikle Almanca, Fransızca ve İngilizce olmak üzere konu bağlamında dikkate değer akademik çalışmalar yapılmıştır. Bu çerçevede Türkçe olarak yararlanabildiğimiz tek kaynak, Almancadan “Afrika’da felsefe-Afrika Felsefesi/Kültürler Arası Bir Felsefe kavramına Doğru” başlığı altında dilimize aktarılan Heinz Kimmerle’nin kitabıdır.¹

Kimmerle adı geçen eserinde batı dünyasında Afrika felsefesi üzerine uyanan ilginin ilmi ayrımlarını, diğer kaleme alınan önemli çalışmalara da dayanarak başarılı bir şekilde tartışmaya açar. Sonuç itibarıyla bizzat kendisinin de Afrika’ya yaptığı gezi ve incelemelerden edindiği bilgi ve tecrübenin ışığında kültürü merkeze alan bir Afrika felsefesinin var olduğu tezini temellendirmeye çalışır. Biz de Kimmerle hak vererek bir Afrika felsefesinden söz edilebileceğini kabul etmekteyiz. Tıpkı Kimmerle’nin yapmaya çalıştığı gibi, kültür üzerinden gidilebileceğini düşünmekteyiz. Ancak Afrika felsefesinin kavranmasında batı felsefesinin zahiri kültürel okumalarının yetersiz kaldığını iddia ederek açığa çıkan sorunu iç-dış bütünlüğünü kaybetmeden içten dışa yapılanan Anadolu mistisizmi üzerinden çözmeyi önermekteyiz. Yöntem olarak ise, ne salt zihinsel kurguları öne çıkaran inşâ ne de zihni görmemezlikten gelen maddi yapılar içinde kaybolan keşfi yaklaşımdan birini ötekine tercih tarzında değil, her iki yaklaşımı bütünleyen bir keşfi inşayı benimsediğimizin altı çizilmelidir. Bu, içten dışa açılarak iç-dış bütünlüğünü sağlamayı hedefleyen bir düşüncüdür.

Keşfi inşâ, esasen varolanı temel alan ve varolandan hareketle anlamaya çalışan, ancak idrakinin sınırlı olduğunu unutmuyarak diğer fikir ve idraklere zihnini açan bir yönelimdir. Bu nedenle salt düşünce üzerinden işletilen bir zihin felsefesi değil, varlık temelli (*onto-epistemik*) bir düşünüş modelidir. Bu çerçevede iç-dış bütünlüğü de benzer bir açılıma sahiptir. Asıl belirleyici olması gereken için, bir başka ifadeyle özün, belirlenen dış vasıtasıyla okunmaması özgünlüğün tespitinde önem arz eder. Anadolu mistisizminde ise içten dışa yapılanma daha derin anlamları haizdir. Bu öz, ilerde biraz daha açıklığa kavuşturulmaya çalışılacaktır.

---

¹ Heinz Kimmerle: Afrika’da Felsefe-Afrika Felsefesi, Çev. Mustafa Tüzel, Kabcacı yay., İstanbul 1995.

Afrika ve Felsefe Üzerine Küçük Bir Not

Dünyanın en büyük ve en fazla nüfus yoğunluğuna sahip ikinci büyük kıtası olan Afrika, tarih boyunca on kadar güçlü devletin hükümlerinde kalmıştır. Günümüzde ise, sinesinde dokuz ayrı bölge, diplomatik olarak üç adet sınırlı, 54 tane bağımsız ve tanınmış devlet barındırmaktadır. Böylesine geniş ve farklı unsurlara sahip olan bir coğrafyayı, düşünsel anlamda bütünleyen bir Afrika felsefesinden söz edilebilir mi? Yoksa "Afrika'da felsefe" denildiğinde birçok felsefelerden mi söz etmek gerekir? İster bütüncül bir felsefe, ister her bir bölge ve ülke bazında ayrıışan felsefeler kastedilsin öncelikli olarak aydınlatılması gereken husus, *felsefe* kavramıdır. Zira felsefe kavramına yüklenen anlam, Afrika'nın hem özgün bir felsefesi hem de felsefi bir okumaya müsait olup olmadığını belirginleştirecektir.

Felsefenin ne olduğu gerçekte sıkıntılı bir konudur. Elbette niyetimiz neredeyse filozoftan filoza farklılaşan felsefe algıları içinde kaybolmak değil, bu nedenle hareket noktamız felsefeden ne anlaşıldığından ziyade ne anladığımız olacaktır. Felsefelerin özelleştirilmesinde ise çerçevemizi coğrafi olarak belirleyeceğiz. Bu durumda Afrika'da felsefe ya da Afrika felsefesi ile Afrika kıtası dâhilinde icra edilen felsefeyi veya felsefeleri kastettiğimizi belirtelim. Felsefeyi ise, genel anlamda H. Kimmerle'nin Wiredu'ya dayanarak aktardığı; B. Russell'ın filozofun çağının düşüncelerinin ve duygularının "*kristalleştiği ve yoğunlaştığı*"² kişi olduğu anlayışına telmihle, kültürün felsefi bir tavrıla "*billurlaşması*" olarak anlayacağız. Felsefi tavrın ise *eleştirici*, *düzeltilici*, *bütüncü*, *tutarlı* ve "*rasyonel*" olması gerektiğini unutmayacağız. Felsefi tavrın en ayırıcı niteliklerinden biri olan "*rasyonel*" kavramı, burada Anadolu felsefesi bağlamında özelleştirileceği için tırnak içinde gösterilmiştir. Zira Bize göre Anadolu felsefesindeki "*rasyonel*" kavramı, batı felsefesinden farklı olarak gönlü ve duyguyu dışlayan kuru bir akliliği nitelememektedir. Rasyonel kavramına yükleyeceğimiz geniş anlam, genelde batı felsefesinden özelden de Kimmerle'den ayrılarak Afrika felsefesini Anadolu mistisizmiyle buluşturabilmede anahtar hükmündedir.

Afrika'da Felsefe Afrika Felsefesi ve Anadolu Mayası

I.

Sorunu tartışmaya açmadan önce Afrika'da felsefe ile Afrika felsefesi arasındaki ince ayırım üzerinde durulması gerekir. Öyle ki, Afrika'da felsefe denilince Afrika kıtasında bir şekilde varolan ancak Afrika'ya ait olmayan felsefe ya da felsefeler akla gelmektedir. Elbette felsefenin evrensel olduğu düşüncesinden hareketle "*bir yerde felsefe ya vardır ya da yoktur*" denilebilir. Bu yaklaşım bizim doğrudan benimsemediğimiz bir düşüncedir. Çünkü felsefe, evrensel bir niteliğe sahip olsa da öznel ayrımlarla tezahür eder. Bu neden-

² Krş. Kimmerle, a. g. e., s. 28.

le felsefeler farklılaşır. Zaten bir Afrika felsefesinden söz edilip edilemeyeceği sorunu da Afrika'da felsefenin ya da felsefelerin olup olmadığından daha ziyade Afrika coğrafyasıyla özelleşen bir Afrika felsefesinin var olup olmadığıyla alakalıdır. Yoksa genel anlamda Afrika'da neredeyse her bir üniversitesinde felsefe bölümü vardır ve felsefe dersleri verilmektedir. Bir başka ifadeyle Afrika'da felsefe vardır. Lakin bu felsefe Afrika'ya özel bir felsefe değildir. Genelde Avrupa ülkelerinde revaçta olan filozof ve düşünürlerin fikirlerinin Afrika'ya taşınması ve bazı temel felsefe problemlerinin batıyı referans alarak tartışmaya açılmasıdır. Esasen bu durum kısmen bizim ülkemiz adına da yaşadığımız bir sorundur. Filozofların fikirleriyle tanışmak ve onların taşıyıcısı olmak bir felsefenin var olduğunu göstermekle beraber bir felsefemizin var olduğu anlamına gelmemektedir. Aynı şekilde Afrika'da felsefi bir faaliyetin olması bir Afrika felsefesinin var olduğunu göstermez.

II.

Batı dünyasında Avrupa'da felsefe konusu, yukarıda kısaca değinildiği çerçevede, iki karşıt yaklaşımla tartışılmaktadır. Öncelikle her iki tarafın da Afrika'da bir felsefi faaliyetin var olduğu noktasında hemfikir olduklarının altını çizmek gerekir. Ancak Afrika'nın özgün bir felsefesinin olup olmadığı noktasında ayrışmaktadırlar. Bir grup araştırmacı, batı felsefesinin temel dinamiklerini ve ana dayanaklarını dikkate alarak bir Afrika felsefesinin olmadığını iddia etmektedir. Savlarını da Afrika'da bir filozofun olmadığını öne çıkararak doğrulamaya çalışmaktadırlar. Düşüncelerini ise, Afrika'nın geçmişte de Sokrates, Platon, Aristoteles, Kant ya da Hegel gibi büyük filozoflara sahip olmadığı tespitini öne çıkararak desteklemektedirler.³ Esasen bu temellendirmenin tutar tarafı yoktur. Bir kültürün çeşitlilik arz etmesi ve batılı kavrayış bağlamında filozofa sahip olmaması, orada özgün bir felsefenin olmadığı ya da olamayacağı anlamına gelmez. Bu tutum, bilgi bağlamında da doğru değildir. Çünkü Mısırı dahi içine alan bir Afrika'da tarihte batıyı da belirleyen İskenderiye gibi felsefe beşikleri ve buralarda yetişmiş çok sayıda filozof vardır. Bu savın taraftarları, felsefeyi eski Yunanla kayıtlayan bir çıkışla daraltmaktadır. Daha vahimi, eski Yunan temel alınsa bile onun etki alanında olan coğrafyadan habersiz görünmektedirler. İlk dönemlerden beri Afrika'yı da etkisi altına alan İslam felsefesi ise, muhtemelen batının kemikleşmiş önyargılı yaklaşımının bir sonucu olarak, zaten hiç dikkate alınmamaktadır. Diğer taraftan Afrika felsefesinin olmadığı savını temellendirme gayreti içinde olan böylesi bir bakış, Afrika'da varolanı keşfetmeden inşa etmeye yönelmektedir. Üstelik oldukça da sıkıntılı bir inşa faaliyetiyle karşılaşmaktadır. Çünkü inşaada asıl dayanılması gereken iç, bu yaklaşımda arızileştirilmektedir. Arızî olan da aslın yerine geçirilmeye çalışılmaktadır. Doğal olarak da dışta olan, zahiri bir bakışa bağlı kalındığından içi anlamada yetersiz

---

³ Afrika felsefesinin olmadığını savunan düşünürlerden bir kaç: R. Horton, J. Beattie, G. Blocker, P. J. Hountondji

kalmaktadır. Netice itibarıyla de o yok sayılmaktadır. Oysa Afrika'da keşfedilmeyi ve keşfedilirken inşa edilmeyi bekleyen bir felsefe vardır. Üstelik uzun yıllar gerek Türk gerek İslam kültürünün etkisi altında kaldığı için de genel anlamda İslam felsefesinin ayrımlarına vakıf olmadan bu felsefenin inşa edilmesi neredeyse imkânsız görünür. İlk gruba nazaran daha mutedil olan diğer grupta yer alan düşünürler ise, bir Afrika felsefesinin var olduğunu kabul eder. Ancak bu felsefe, batının itibar ettiği bir okumayla sergilenmiş değildir. Ancak bu felsefe, yine modern batının kılı kırk yaran kavram ve dil çözümlemeleriyle ilerlemeyi denemektedir. Daha açık bir ifadeyle hem günümüz Afrika'sında hem de geçmişte varolan bir halk bilgeliği (*folk sages/Volksweise*) vardır. Bilgelik felsefi bir anlayışın veya tavrın bir yansımasıdır. Aslında bilgelik, ciddi bir felsefeyle iç içedir (*Sage-Philosophy*). Atasözleri, deyişler, vecizeler, masallar, destanlar hatta mitler Afrika'da derin bir felsefenin var olduğunu haber vermektedir. Ama bu malzemenin ve hayat algılarının din ve dünya görüşleri çerçevesinde işlenip felsefileştirilmesi gerekmektedir.

Biz ikinci grubun yaklaşımı daha makul bulmakta ve desteklemekteyiz. Ancak Afrika'da varolan bilgeliğin felsefileşmesinde salt batılı değer algısının Afrika felsefesini inşa da yetersiz kalacağını, hatta kaldığını yeniden vurguluyoruz. Çünkü batı, Afrika felsefesini anlamada önerdiği bakış açısıyla bizim Anadolu mayası olarak kavramsallaştırdığımız felsefeyi anlamamaktadır. Bu durum bize uzun bir dönem Türklüğün ve İslam'ın mesajıyla mayalanan Afrika'yı da anlayamayacağını düşündürmektedir. Zaten, en çok iki yüz yıl kadar öncesinde batı dünyasıyla tanışan Afrika'nın bu tanışıklık sonrası maruz kaldığı sömürü ve Hıristiyanlaştırma ile hâlen devam eden parçalanma süreci, batının Afrika'yı hiç anlayamadığını; dahası anlama gibi bir derdinin de olmadığını göstermektedir. Bu nedenle tarihsel anlamda insanlığın neşet ettiği Afrika'nın unutturulan felsefesini hatırlamakta genel anlamda Türk ve İslam özelde ise Anadolu ile buluşması elzemdir.

III.

Batı, Afrika felsefesini sıkı sıkıya bağlı olduğu bir değerler dizgesiyle okumak istemektedir. Bu paradigma *logos* esasında yapılan bir düşünce biçimidir. *Logos*, "konuşma, açıklama, hesap, akıl, tanım, oran, akıl yetisi"⁴ gibi anlamlara gelen Yunanca bir kelimedir. Eski Yunan'da Herakleitos'un evrenin temelinde yatan düzenleyici ilkesidir. Platon'la beraber tahkiki bilgiyi veren rasyonel ilkeye dönüşür. *Logos*, artık hakikati veren rasyonel yetidir. Ancak dıştadır. Hakikati, dıştan içe kavratan düşünme biçimidir. Batı felsefesinin seyrinde *logos*, yer yer içselleştirilmeye çalışılır. Lakin bu, tam anlamıyla gerçekleştirilemez. Esasen dışı esasında için inşası mümkün olmaz.

⁴ Bkz. Francis E. Peters, *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü*, Çeviren ve Hazırlayan: Hakkı Hünler, Paradigma Yayınları, İstanbul 2004, s.208.

Ekseri *logos* bağlamı düşünüşle yol olan fenomenolojik tavır, batının Afrika felsefesini dört ana başlık altında incelemeye sevk etmiştir. Bu dört kategoriyi bir Afrika felsefesinin var olduğunu kabul eden ve onu batılı bakışın hassasiyetlerine dikkat ederek temellendirmeye çalışan Nairobi’de Felsefe Profesörü Henry Odera Oruka’dan yararlanarak işle edelim. Esasen batıda Afrika felsefesi içerikli çalışmaların neredeyse bütününde Odera Oruka’nın sınıflandırılmasının benimsendiğini söyleyebiliriz. Odera Oruka’ya göre Afrika felsefesi **1.** Profesyonel felsefi metinlerde, **2.** Nasyonal ideolojik kuramlarda, **3.** Etnografik incelemelerde ve **4.** Afrika bilgeliğinde (*Sage-philosophy*) aranmalıdır.⁵

Odera Oruka’nın “açık sınıflandırma” olarak tanımladığı bu fenomenolojik tespit, birçok araştırmacıya ilham kaynağı olmuştur. Özellikle de Nairobi Üniversitesi Felsefe Bölümündeki çalışma arkadaşı D. A. Masolo’nun gayretleriyle 1930’dan 1980’lere kadar getirilebilen bir Afrika felsefesi tarihi oluşturulmak istenmiştir.⁶ Yaklaşık yarım yüzyılı içine alan Afrika’ya bir felsefe tarihi oluşturma gayretleri, alan araştırmaları üzerinden belirginleştirilmeye çalışılmıştır. Ancak hemen dikkat çekeceği gibi, Afrika için 1930’lardan başlayan bir araştırma Afrika’nın uzun geçmişiyle olan bağları kurmaya yetmeyecektir. Batılı araştırmacılar, Afrikalı kabilelerde yaşayan din, dünya, insan ve doğa anlayışlarından batının *logosuyla* desteklenebilen bir felsefeye ulaşıp ulaşamayacağını, yukarıda da ifade edildiği üzere, karşıt kutuplarda tartışmıştır.

Afrika ve felsefe bağlamı yaklaşımlar da temel kıstas batılı akıl (*logos*) olduğu için, Odera Oruka ve talebeleri gibi bir Afrika felsefesi kurulabileceğine inananlar dahi Afrika felsefesi adına büyük ilerlemeler kaydedememiştir. Belki de bu yüzden Afrika felsefesiyle alakalı çalışmalar, son yıllarda, normal akışına bırakılmış durumdadır. Artık bir Afrika felsefesinin varlığı ya da yokluğu batıda fazla dikkat çeken bir alan değildir. Bu durumda yöneltilmesi gereken soru şudur: Bizce de olumlu bir adım olan Odera Oruka’nın Afrika’da “*bilgelik felsefesi*” atılımı niçin saman alevi gibi parlayıp sonrasında için için yanar hâle gelmiştir?

Biz, Türkiye’deki birçok felsefe çalışmasının da Afrika’daki duruma benzediğini düşünmekteyiz. Öyle ki, bizim üniversitemizde de bir Türk felsefesinin yahut bu çalışmada öne çıkardığımız bir deyişle bir Anadolu felsefesinin var olup olmadığı, Afrika’da yaşanan durumu andırır bir alakaya mazhar olmaktadır. Bu bağlamda ortak bir sıkıntıya sahip olduğumuz ifade edilebilir. Ancak Türkiye olarak Anadolu felsefesini temellendirmede Afrika’dan çok daha güçlü ve açık dayanaklara sahip olduğumuz kuşkusuzdur. Farkında olsak da olmasak da güçlü yorumlarımız ve filozoflarımız var. Gerek tarihsel gerekse

---

⁵ H. Odera Oruka, “Grundlegende Fragen der Afrikanischen ‘Sage-Philosophy’”. *Vier Fragen zur Philosophie in Afrika, Asien und Lateinamerika*. Hg. Franz M. Wimmer. Wien, Passagen 1988, s. 35-54.

⁶ Bkz. Kimmerle, a.g.e., s. 39.

güncel anlamda bir Anadolu bilgeliğine aşinayız. Sözlü ve yazılı kaynaklara sahibiz. Bu bilgeliğin ayrımlarını fark edersek, batının Afrika'da göremediğini görme şansımız var. Demek ki, tarihsel anlamda ortak bir geçmişe sahip olan bu iki kültürün yeniden buluşabilmesi için sadece harekete geçilmesi yeter sebeptir.

IV.

Önümüzde paramparça edilmiş bir Afrika var. Bu parçalanmışlık Anadolu mistisizminin birleyici nefesiyle bertaraf edilebilir mi? Afrika'yı ve Anadolu'yu birleyen en azından bir araya getiren bir felsefe ortaya konulamaz mı? Biz bunun mümkün olduğuna inanlarız. Parçalı görüntüler, bütün insanlığı birleyen hakikatin küllenmesiyle açığa çıkan yanıltıcı parıltılardır.

Mistisizm, mantık ve akıl yoluyla erişilemeyen hakikatleri derin bir sezgi ve iç aydınlanmayla aramadır. Bu tanımlamadaki mantık ve akıl, bizim "rasyonel yeti" olarak anladığımız *logos*dur. *Logos*a rasyonel akıl da denebilir. Rasyonel akıl, mistik gönüllerin aradığı hakikati bulmada yetersiz kalmaktadır. Hakikat vazgeçilemeyecek kızıl elmaysa bir başka akla ihtiyaç kaçınılmaz olarak doğmaktadır. İşte bizim Anadolu mayası dediğimiz, böyle bir akılla kavranabilir. Bu akıl, gönül esasında işler. Rasyonel yetiyi de kuşatır. Lakin rasyonel yeti onu kavrayamaz. Gönül esasında işleyen akılı ille de batılı zihinlerin anlamalarını sağlayacak bir kavramla açmak istersek, ona, dikkatli olmak kaydıyla *nous* diyebiliriz. *Nous*, felsefe sözlüklerinde daha çok "tin, zekâ, akıl, us ve zihin"⁷ kavramlarıyla Türkçeleştirilir. Bu çalışma bağlamında *nousu* Tanrı'dan gelerek gönülde karşılık bulan ve gönülü içten dışa doğru açarak hakikati anlaşılır kılan *içgörü* olarak anlayabiliriz.

Nous, *logos* üzerinden kavranamaz. Lakin batı felsefesi gönül esasında içe teka-bül eden *nousu logos* üzerinden okumaya kalkmıştır. Batılı paradigma başka türlü bir okumaya müsait olmadığından da *nous* içsizleştirilmiştir. Oysa *nous*, içtir. Esastır. *Logos* ise dışa dönüktür. Dışı kurar. Dıştan içe gitmek ister. Ancak dış üzerinden iç, tam anlamda ikame edilemez. Kavrayışın dıştan içe değil, içten dışa olması gerekir. Bir örnekle anlatmak istersek; bir insanı dış görünüş olarak ne kadar betimlersek betimleyelim, onun zahiri bize batırını gerçek anlamda vermeyecektir. Sadece bir fikir verebilir. Ama çok yanıltıcı da olabilir. Bu nedenle itibar edilen daha çok içten dışalıktır. Dışta olanın içte karşılık bulması, kavrayışın ise, içten dışa doğru olması gerekir. Batılı bakış, genelde Türk veya İslam özelinde Anadolu felsefesini anlamada yaptığı yönlemsel hatayı Afrika'nın gönül dünyasını kavrama hamlesinde de yapmıştır. Sonuç olarak da batı, tıpkı Anadolu'yu anlayamadığı gibi, Afrika'yı da anlayamamıştır.

⁷ Bkz. Francis E. Peters, a. g. e. s. 245.

Eski Yunan'da *nousun* ne olduğu açık değildir. Ancak etkin ilkedir. İçte tekabül eder. Lakin Batı felsefesinde, Eflatun dâhil, bu iç, dış üzerinden okunmuştur. Bu yanlışın düzeldiği yegâne yer Anadolu'dur. Kısaca örneklemek gerekirse, Eflatun'da *nefs* ya da *ruh* olarak Türkçeleştirebileceğimiz *psukheyi* harekete sevk eden güç *pathedir*. *Pathe* de idraki sağlayan *logistigondur*. *Logistigon* ise, rasyonel yetidir. *Logistigonda* hakikate ulaştırıcı yönler vardır. Eflatun onlara *dianoia* ve *noesis* der. *Dianoia*, tahkiki düşüncedir. *Nous* vasıtasıyla işler. *Noesis* ise, saf düşüncedir. Ne algıya ne de tahkike bağlıdır. Batı felsefesinin temel dayanaklarından olan Eflatun'un düşünüş yolu, *logos* üzerinden inşa edilmektedir. *Logos*, söz anlamına da gelir. Söz ile iç, açıklanamaz. Çünkü söz dışı kurar. *Logosun* hareket alanı dıştan içte doğrudur. Bu nedenle batının kavramları içsel görüntü sanısıyla dışsal esasta oluşmaktadır. Bu nedenle esasen içsizdirler. Bu, Attikeli Musa olarak da tanınan Eflatun'un Hz. Musa'nın *nousa* tekabül eden kelamını yanlış okunmasına bağlı bir sorunsaldır. Elbette sıkıntı sadece Eflatun'dan kaynaklanmaz. Hz. Musa'nın kelamının Yahudi geleneği içerisinde tahrife uğratılmış olması, için dış esasında tesisinde Eflatun'u yanlış zemindir. Kelamın *logos* olarak anlaşılması ise düşünce tarihimizde bizim düşüncülerimizi de genelde yanlışlan husustur.

V.

Anadolu mayası, içten dışa doğru birlik esasında açılır. Buradaki maya kadim demde hatem olan kelimadır.⁸ Bu, bizim nazarımızda Kutsal Kitaplarda sözü edilen ilk peygamber Hz. Âdem'den son peygamber Hz. Muhammed'e kadar herhangi bir değişikliğe uğramadan gelmiş olan kelimadır. Ona vahiy de denir. Dıştadır. Dıştan gelir. Ama içtir. Hakikattir. Dış olan insana iç olarak içten dışa doğru dönüştürmek suretiyle onu birliğe aşırır. Bütün peygamberler bu içsel dönüşümü yaşayarak birliğe ermiş insanlardır. Her bir insan da benzer bir dönüşümü gönül bağlamında yaşar. Lakin dışın yoğun etkisinde kalan niceleri, içinde olup biteni örtebilir. Zira bu, söz vasıtasıyla kavranabilecek ve aktarılacak bir husus değildir. Dönüşüm birey bazında yaşanır. Artık söz, içi kuran değil, sadece içi açandır. Ancak mecazen. Çünkü hiçbir zaman zahiri veren söz, batını tam olarak açamaz. Mecaz, sadece aslolan içi, dış ile sınırlandırmadan taşımak için keşfedilmiş kullanışlı bir yoldur. Söylemin değişmeceli olduğu anlaşılmazsa, birliğe ulaşmak mümkün olmaz. Bu durumda birliklilikler oluşur. Batının Afrika felsefesi bağlamında vardığı sonuç da bizim bu yorumumuzu doğrular.

Birlik ile birliklilik aynı şey değildir. Birlik, içten dışa doğru aşma ile oluşur. Misali sütün maya vasıtasıyla yoğurda dönüşmesidir. Yoğurda dönüşen sütün tekrar süte tahvili mümkün olmaz. Yoğurt, birlik esasında içten dışa aşma suretiyle oluşmuştur. Sütlerin farklı olması, yoğurt olduktan sonra bir önemi yoktur. Süt, burada mecazdır. İnsanı karşılar.

---

⁸ Yalçın Koç, *Anadolu Mayası: Türk Kimliği üzerine bir inceleme*, Cedit Neşriyat, 3. Baskı, Ankara 2011, s. 177.

Gerçek anlamda sütün ne olduğu bellidir. Ancak yoğurt olanı vardır, olmayanı da. İnsan da ortadadır. Renklerinin dillerinin farklı olması, insan olup olmama da belirleyici vasıf değildir. Lakin görüntünün insan olması yanıltmamalıdır. Tıpkı yoğurt yapılamayan bazı sütler gibi, maya tutmayan insanlar da vardır. Maya tutmamışsa, açığa çıkan sonuç, birlik-teliktir. Birliktelik, dışsal esas üzerinden kurulur. Birlikten farkı ise, birlikteliklerde geri dönüş, mümkündür. İki hidrojen atomuyla bir oksijen atomunun bir araya gelerek suyu oluşturması, birliktelik için güzel bir örnektir. Su, ne oksijendir ne de hidrojen. Burada da bir dönüşüm ve aşma vardır. Ama içten dışa değil, dıştan içe. Uygun ortam olduğu ya da oluşturulduğu sürece, su hidrojene ve oksijene dönüşerek parçalanabilir.

Anadolu, Piri Türkistan Hoca Ahmed Yesevi'nin Alperenleri vasıtasıyla Türk dilinin kudretinden faydalanılarak mayalanmıştır. Buradaki kadim demde hatem olarak verilen mayanın mecazî kavranışı Nasrettin Hoca'nın göle maya çalmasıdır. Göl maya tutmuştur. Göl, gönüldür. Maya gönle çalınır. Gönüller içten dışa dönüşür. Gönül gönülü anlar. Gönül sahibi isen eğer, söze (*logosa*) bile hacet yoktur. Maya bir defa tuttu mu, ardı gelir.

On iki asrı aşkın Afrika coğrafyasında kalan Türkler, Afrika'yı birlik esasında mayalamışlar ve Afrika'da huzurun ve barışın teminatı olmuşlardır. Afrika, Türk'ün çekilmek zorunda kalmasıyla, bir asır bile sürmeyen bir zaman diliminde, sömürgeleşmiş; dilini, dinini, kültürünü ve maddi zenginliklerini kaybetmiştir. Eski günler özlemle yâd edilen büyü-lü hülyalardır artık Afrika için. Afrika o günleri tam olarak unutmuş değildir. Gözlerini ufka dikmiş, "*ben hâlâ benim*"⁹ diyerek Anadolu Türk insanını beklemektedir.

Sonuç Yerine

Bizim nazarımızda bir Türk felsefesi vardır. Ama bu çalışmada Türk felsefesinin özünü teşkil eden Anadolu felsefesi kavramını tercih ettik. Anadolu felsefesini ise Anadolu mistisizmiyle sınırlandırdık. Afrika'da da bir Afrika felsefesinin var olduğu bu felsefenin temel dinamiğinin ise Afrika bilgeliği olduğunu kabul ettik.

Afrika bilgeliğinin batı felsefesi bağlamında okunması, bu felsefenin ayrımlarını yeterince vermemektedir. Bu nedenle Anadolu mistisizmi Afrika bilgeliğini felsefileşmesinde olmazsa olmaz bir unsurdur.

Anadolu'da derin bir felsefe vardır. Bu, Anadolu insanın yaşadığı, ama gittikçe uzaklaşmaya başladığı bir felsefedir. Bunda temel saik, batı düşüncesiyle kurulamayan sağlıklı iletişimidir. Kendi referans sistemi içinde kavranamayan batı felsefesinin Anadolu-felsefesine dışsal esasta uydurulmaya çalışılması, bu felsefeden kopuş sürecini hızlandırmaktadır. Afrika bir zamanlar güçlü bir felsefeye sahipti. Batılı paradigma bu felsefeyi yerle

⁹ Okullar için Doğu Afrika şiiirine bir giriş kitabından. Bkz. Kimmerle, a. g. e., s. 105.

bir etti. Lakin Afrikalı kaybettiğini, kaybettirene dayanarak yeniden bulamayacaktır. Afrika'da kaybolan bizim Anadolu'da kaybetmeye başladığımız hakikattir.

Afrika Felsefesi Çalışmalarında Yaralanılabilecek Temel Batı Kaynakları

- Appiah, Kwame Anthony: In my Father's House. Africa in the Philosophy of Culture. New York / Oxford: Oxford University Press, 1992.
- Bernal, Martin: Black Athena. The Afro-Asiatic Roots of Classical Civilisation. London: Free Association Books, 1987.
- Bilolo, Mubabinge: „Die klassische ägyptische Philosophie. Ein Überblick.“ In: Neugebauer, Christian (Hrsg.): Philosophie, Ideologie und Gesellschaft in Afrika: Wien 1989. Frankfurt/M. u. a.: Peter Lang, 1991.
- Diop, Cheikh Anta: Nations Nègres et Cultures. Paris: Présence Africaine, 1956.
- : "Existe-t-il une philosophie africaine?" In: Claude Sumner (Ed.): African Philosophy/La philosophie africaine. Addis Ababa, 1980.
- Fanon, Frantz: Das kolonisierte Ding wird Mensch. Ausgewählte Schriften. Leipzig: Reclam 1986.
- Gerd-Rüdiger Hoffmann und Christian Neugebauer. Berlin: Dietz, 1993.
- Granness, Anke / Kresse, Kai: Sagacious Reasoning. H. Odera Orika in memoriam. Frankfurt / M.: Peter Lang, 1997.
- Graneß, Anke: Das menschliche Minimum. Globale Gerechtigkeit aus afrikanischer Sicht: Henry Odera Orika. Frankfurt/M.: Campus 2011.
- Gyekye, Kwame: An Essay on African Philosophical Thought. The Akan Conceptual Scheme. Philadelphia: Temple University Press, 1995. *-----: African Cultural Values. An Introduction. Philadelphia / Accra: Sankofa Pub. Co., 1996.
- Hegel, Georg W. F.: Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte. Stuttgart, 1939, Bd. 11. Ya dar: Georg Wilhelm Friedrich Hegel, Werke in 20 Bänden, auf der Grundlage der Werke von 1832–1845
- Hoffmann. Aus dem Engl. von Christian Neugebauer und Franz M. Wimmer. Mit einem Essay von
- Hountondji, Paulin J.: Afrikanische Philosophie - Mythos und Realität. Hrsg. von Gerd-Rüdiger
- James, Georges: Stolen Legacy. Greek Philosophy is Stolen Egyptian Philosophy. New York: Philosophical Library, 1954.

- Kagamé, Alexis: Sprache und Sein. Die Ontologie der Bantu Zentralafrikas. Brazzaville und Heidelberg: Kivouvou, Ed. Bantoues, 1985.
- Kimmerle, Heinz: Philosophie in Afrika – Afrikanische Philosophie. Annäherungen an einen interkulturellen Philosophiebegriff. Frankfurt/M./New York: Campus 1991.
- : Die Dimension des Interkulturellen. Philosophie in Afrika – afrikanische Philosophie. Amsterdam: Rodopi 1994.
- : Afrikanische Philosophie im Kontext der Weltphilosophie. Nordhausen: Traugott Bautz Verlag, 2005, Reihe Interkulturelle Bibliothek Band 60.
- Kresse, Kai: Zur afrikanischen Philosophiedebatte. Ein Einstieg. In: WIDERSPRUCH. Zeitschrift für Philosophie, Heft 30, Jg. 17, H. 1 (1997), S. 11-27.
- Lölke, Ulrich: Kritische Traditionen. Afrika. Philosophie als Ort der Dekolonisation. Frankfurt/M.: IKO 2001.
- Masolo, Dismas: African Philosophy in Search of Identity. Bloomington et al: Indiana University Press /Edinburgh University Press, 1994.
- Mudimbe, Valentin Y.: The Invention of Africa: Gnosis, Philosophy, and the Order of Knowledge. Bloomington: Indiana University Press, 1988.
- Nagl-Docekal, Herta / Wimmer, Franz (Hg.): Postkoloniales Philosophieren: Afrika. Wien: Oldenbourg 1992.
- Nkrumah, Kwame: Consciencism: Philosophy and Ideology for De-Colonization with Particular Reference to the African Revolution. London: Heinemann, 1964.
- Nyerere, Julius K.: Ujamaa-Essays on Socialism. Dar es Salaam: Oxford University Press, 1968.
- Nzwegwu, Nkiru: Feminism and Africa: Impact and Limits of the Metaphysics of Gender, In: Wiredu (Ed.) A Companion to African Philosophy, Oxford 2006, S. 560-569.
- Odera Oruka, Henry: „Grundlegende Fragen der afrikanischen ‚Sage- Philosophie‘“. In: Wimmer, Franz M. (Hrsg.): Vier Fragen zur Philosophie in Afrika, Asien und Lateinamerika. Wien: Passagen, 1988.
- (Ed.): Sage Philosophy. Indigenous Thinkers and Modern Debate on African
- Oduk, Helen: Feminist Philosophy: An African Perspective. In: Presbey, Gail u.a. (Eds.): Thought an Practice in African Philosophy, Nairobi 2002.
- Olela, Henry: „The African Foundation of Greek Philosophy“. In: Wright, Richard A. (ed.): African
- Oluwole, Sophie B.: Philosophy, Witchcraft and the God-Head. Issues in African Philosophy. Lagos: Excel Publishers, 1992.

- Oyewumi, Oyeronke: *Invention of Women: Making an African Sense of Western Gender Discourses*, Minneapolis 1997.
- Philosophy. An Introduction. Washington: University Press of America, 1977, S. 77-92.
- Philosophy. Leiden: E. J. Brill, 1990.
- Presbey, Gail: "Who Counts as a Sage? Problems in the Further Implementation of Sage Philosophy," In: *Quest: Philosophical Discussions*, XI: 1&2, 1997, S. 53–65.
- : „Zur Praxis der afrikanischen ‚Weisen‘“ in: *WIDERSPRUCH. Zeitschrift für Philosophie*, Heft 30, Jg. 17, 1997.
- Senghor, Leopold S.: *Négritude und Humanismus*. Köln/Düsseldorf: Diederichs Verlag, 1967.
- Sumner, Claude: *Ethiopian philosophy*. Vol. 1. *The Book of the wise philosophers*. Vol. 2-3. *The treatise of Zara Ya`equo and of Walda Heywat*. Vol. 4. *The life and maxims of Skendes*. Vol. 5. *The Fisalgwos*. Addis Ababa: Central Print. Press, 1974-1982.
- : *The source of African philosophy: The Ethiopian philosophy of Man*. Wiesbaden: F. Steiner Verlag, 1986.
- Tempels, Placide: *Bantu-Philosophie. Ontologie und Ethik*. Heidelberg: Wolfgang Rothe Verlag, 1956.
- Wiredu, Kwasi / Gyekye, Kwame: *Cultural Universals and Particulars: An African Perspective*. Bloomington: Indiana University Press, 1996.
- Wiredu, Kwasi: *A Companion to African Philosophy*. Oxford et al.: Blackwell Publishing, 2006.

Is There a Philosophy in Africa? An Evaluation on the Anatolian Mysticism

Citation / ©-Dönmez, S. (2015). Is There a Philosophy in Africa? An Evaluation on the Anatolian Mysticism, *Çukurova University Journal of Faculty of Divinity*, 15 (1), 19-31.

Abstract- *The relations of Africa with Turkish and Islamic culture and philosophy has traced to a quite early period. But for few centuries the relationship between Turkey and this large continent has seemed to be weakened. This is not a deserved situation for both geographies which have a common deep rooted history on the nature of their culture and philosophy. While modern Africa has been examined from various aspects, its philosophical and religious substantiality should not be disregarded. Because the links, not only in commercial but also in academical terms between the African and the Turkish people are closer than we assume. In order to develop Turkey in the world which is getting smaller and smaller, first of all discovery of the common ground and and common viewpoint, rebuilding them in a modern frame are essential. The wisdom of Africa is needed today in the modern world. This wisdom should be explained primarily in terms of modern African philosophy. Then the place of African philosophy should be taken into consideration among the tradition of world philosophy. It is essential definitely that this reading should be done with a viewpoint which keeps the Turkish-Islamic thought in the center of ideas. We would like to restrict the coherent point of view of the Turkish-Islamic context with the mysticism based on the soul(the feeling) that has taken its final shape in Anatolia. We are sure that the common points between 'Anatolian mysticism' and 'African wisdom' will bring these two worlds together which are seemingly separated from each other at the present time. In this paper the wisdom in African philosophy is explained in general and then what we understand from 'Anatolian wisdom' which is conceptualized as 'The essence(the maya) of Anatolia' will be mentioned in brief. Finally, The cultural and thoughtful bridges that offer a genuine philosophy of life, connecting these two worlds will be made clear.*

Keywords- *African philosophy, The essence of Anatolia, mysticism, Turkish-Islamic thought, unity, togetherness*